

GLOBALNI I REGIONALNI POREDAK

ENERGETSKA GEOPOLITIKA NA BALKANU

Geopolitika i evropske integracije Zapadnog Balkana

Sead Turčalo
April 2020.

Zapadni Balkan ostaje infrastrukturno slabo povezan, sa atomiziranim energetske tržištem, opterećen političkom nestabilnošću, što negativno utječe na energetske sigurnost regije.

Neodstaju jasne i primjenjive mjere u pogledu pripremljenosti energetske sistema država regije da odgovore na potencijalne šokove u slučaju prekida dotoka plina ili neke druge vrste energetske šoka.

Vanjski akteri, u prvom redu Rusija i Kina, eksploatiraju klijentelistički pristup političkih elita u regiji, te na taj način oponiraju implementaciji ciljeva Energetske zajednice u zemljama Zapadnog Balkana.

GLOBALNI I REGIONALNI POREDAK

ENERGETSKA GEOPOLITIKA NA BALKANU

Geopolitika i evropske integracije Zapadnog Balkana

Sead Turčalo
April 2020.

U partnerstvu sa:

Sadržaj

1	UVOD	2
2	ENERGETSKI SISTEM U REGIJI ZAPADNOG BALKANA	3
3	ZAPADNI BALKAN – IZMEĐU REALNOSTI ENERGETSKE OVISNOSTI I POTENCIJALA ENERGETSKOG SREDIŠTA	6
4	ULOGA VANJSKIH AKTERA U ENERGETSKOJ GEOPOLITICI ZAPADNOG BALKANA	9
5	ZAKLJUČAK SA PREPORUKAMA	11

1

UVOD

Analiza energetskeg sektora, energetske politike i strategija moguća je kroz različite pristupe – ekonomski, ekološki, geopolitički i sl. U središtu ove analize bit će geopolitički pristup. U ovom pristupu države i akteri koje bismo mogli označiti unitarnim ili približno unitarnim (*unitary – like actors*) imaju presudan utjecaj u energetskeg sektoru. Geopolitički pristup energetskeg pitanjima ili energetske geopolitike neodvojivo je povezana sa energetskeg sigurnošću,¹ koja je unutar tog pristupa osnovni cilj svake energetske politike, za razliku od ekonomskog ili ekološkog pristupa u kojem se preferiraju pitanja održivosti, kompetitivnosti i sl. (vidi Siddi, 2017:3).

U geopolitičkom pristupu, u prvom redu se promatra geografski položaj određene države ili regije iz perspektive lokacije energetskeg resursa koji su joj potrebni, te se analizira njihova pristupačnost, akteri koji ih kontroliraju, cijena, postojeće i alternativne transportne rute, odnosi na regionalnom i globalnom tržištu, tržišni mehanizmi i regulatorni okvir koji mogu utjecati na ponašanje aktera, raspoloživost vlastitih energetskeg resursa i upravljanje njima, te političke odluke, način i okvir unutar kojeg se one donose.

U ovoj analizi, u prvom dijelu ćemo ukratko opisati energetskeg sistem u državama Zapadnog Balkana. U drugom dijelu ćemo se usmjeriti na ostale geopolitičke aspekte poput geografske lokacije regije iz perspektive potrebnih energetskeg resursa, postojećih i alternativnih transportnih ruta, ulogu različitih aktera u energetskeg sektoru regije te potencijal eurounijskeg integracije da ograniče aktivnosti tih aktera i energetskeg integriraju regiju.

¹ Krut (2009) ističe četiri dimenzije energetske sigurnosti – takozvani 4 A koncept. Radi se o dostupnosti (*availability*) koja podrazumijeva fizičko postojanje energenata; pristupačnosti (*accessibility*) koja se odnosi na geopolitičke aspekte koji utječu na pristup energetskeg resursima; priuštivosti (*affordability*) tj. troškovima povezanim sa cijelim ciklusom snabdijevanja i potrošnje te prihvatljivosti (*acceptability*) koja uključuje utjecaj na klimatske promjene, degradaciju okoliša, ljudska prava i političku stabilnost.

2

ENERGETSKI SISTEM U REGIJI ZAPADNOG BALKANA

Zemlje zapadnobalkanske šestorke, izuzimajući Albaniju, prije stjecanja neovisnosti bile su dijelom jedinstvenog energetskeg sistema Jugoslavije. Karakteristike ovoga sistema, koje se i danas reflektiraju na te države, bile su energetske intenzivna ekonomija, nepouzdan elektroprenosni sistem, nizak nivo rezervi plina i nafte i diverzifikacije izvora snabdijevanja ovim resursima (vidi Curtis, 1992). Najvažniji segmenti energetskeg sistema su izgrađeni šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Starost infrastrukture, uz nedostatak obnove i neadekvatno održavanje u protekle tri decenije značajno utječu na učinkovitost i kapacitet energetskeg sistema zemalja regije (vidi Vasquez et al., 2018: 10). Pored toga, tokom ratova u Jugoslaviji energetska infrastruktura značajno je oštećena, a regionalno energetske tržište atomizirano.

Posljedica zastarjele energetske infrastrukture i nedovoljnog održavanja energetskeg sistema jeste i nizak nivo energetske efikasnosti. U odnosu na prosjek Evropske unije, energetske intenzitet ekonomije, koji ukazuje na količinu utrošene energije po jedinici bruto domaćeg proizvoda, u zemljama regije je višestruko veći. U Srbiji i na Kosovu energetske intenzitet je četiri puta veći u odnosu na prosjek EU, dok je u bosanskohercegovačkoj ekonomiji još nešto veći (*Ec.Europa.Eu*, 2019).

Visokom energetske intenzitetu uz sve navedene karakteristike energetskeg sistema doprinosi i nepovoljan

energetske miks u regiji Zapadnog Balkana. Dominantnu ulogu imaju čvrsta goriva poput uglja (crni ugalj i lignit) sa oko 50% učešća u ukupnoj potrošnji energenata, dok ostatak čini prirodni plin, nafta i obnovljivi izvori energije.

Ugalj se dominantno koristi za proizvodnju električne energije ili individualno zagrijavanje domaćinstava. Ukupni električni kapaciteti regije iznose oko 18.000 MW, a proizvodnja je ravnomjerno podijeljena na hidro i termalne izvore (USAID, 2017). Posebno visoka zastupljenost uglja u proizvodnji električne energije je u na Kosovu, gdje doseže 95%, dok se u Bosni i Hercegovini i Srbiji kreće do skoro 70%. U Sjevernoj Makedoniji i Crnoj Gori je taj udio nešto niži, dok je Albanija u potpunosti oslonjena na hidropotencijal.

I pored činjenice da ovakav miks u proizvodnji električne energije igra značajnu ulogu u zagađenju vazduha i degradaciji kompletnog okoliša te onemogućava ispunjenje preuzetih obaveza iz Pariških sporazuma i na osnovu članstva u Energetskeg zajednici, zapadnobalkanske države nastavljaju sa izgradnjom ili planiraju izgradnju novih termoelektrana.

U Bosni i Hercegovini su planirani kapaciteti od 2000 MW. Na Kosovu je potpisan ugovor za izgradnju termoelektrane od 500 MW u blizini Prištine, a daljnje termoelektrane su planirane u Srbiji i Crnoj Gori. Uprkos činjenici da je teško

Grafika 1:

Bruto potrošnja energije i energetske intenzitet ekonomije u zemljama Zapadnog Balkana i EU-28

Gross inland energy consumption and energy intensity of the economy, 2007, 2012 and 2017

	Gross inland energy consumption (thousand toe)			Energy intensity of the economy (kgoe per EUR 1 000 of GDP) (*)		
	2007	2012	2017	2007	2012	2017
EU-28	1 817 710	1 692 269	1 674 609	139	130	118
Montenegro	1 144	1 071	1 038	380	341	282
North Macedonia	3 100	3 004	2 762	474	415	334
Albania	2 057	2 023	2 404	263	216	228
Serbia	16 601	14 607	15 748	545	457	453
Turkey	101 403	117 851	150 435	182	174	166
Bosnia and Herzegovina (*)	:	:	6 767	:	:	473
Kosovo (*)	2 049	2 384	2 569	:	505	460

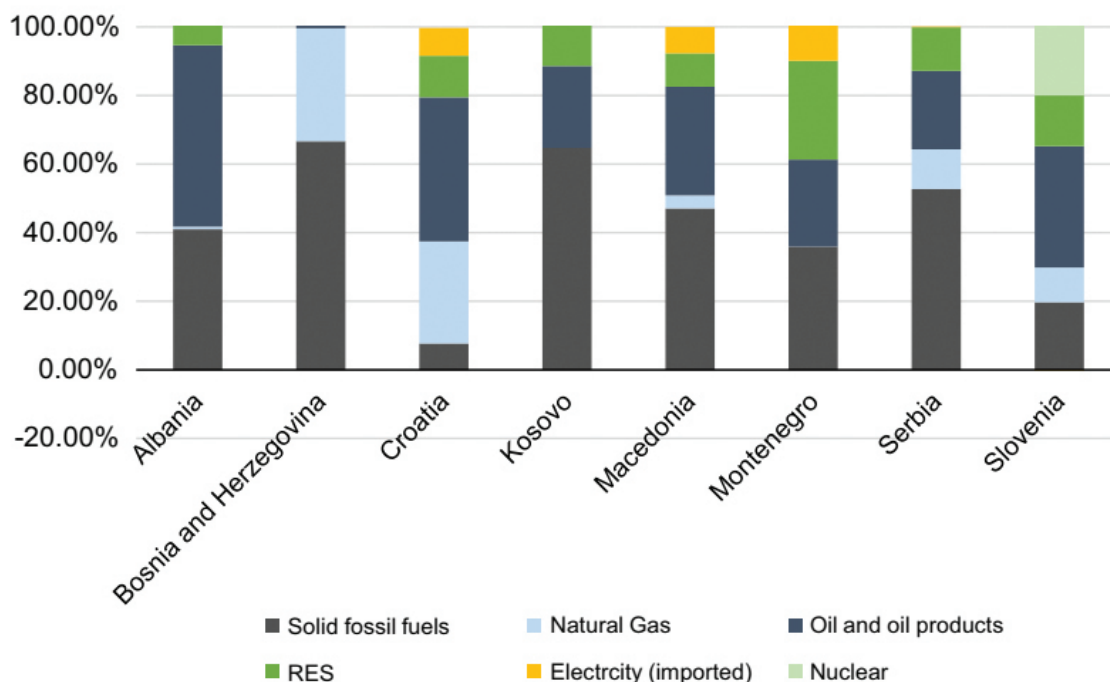
(*) Based on chain-linked GDP volume data with 2010 reference year.

(*) 2016 instead of 2017.

(*) This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.

Source: Eurostat (online data codes: nrg_bal_s and nama_10_gdp)

Grafika 2:
Energetski miks na Zapadnom Balkanu (sa uključenom Hrvatskom i Slovenijom) (potrošnja energenata)

(Dunjić, 2016:1027)

pouzdana predvidjeti koliko će od planiranih termoelektrana biti izgrađeno, očigledno je da zemlje regije, i pored energetskih strategija koje u prvi plan stavljaju smanjenje štetnih emisija i proizvodnje električne energije iz fosilnih goriva, promatraju ugljen primarnim za održivost elektroenergetskog sistema. U poređenju sa prosjekom članica EU, države regije troše 2,3 puta više uglja, dok je udio plina manji za 50%.

Od svih zemalja regije, Bosna i Hercegovina jedina ima količine električne energije za izvoz, dok su Albanija, Makedonija i Kosovo uvoznici. Poseban problem za sve države regije predstavlja energetska efikasnost, u prvom redu gubitak prilikom distribucije električne energije. Prosječan

gubitak iznosi 10%, a u Albaniji i na Kosovu se penje i do 30% (Sanfey, 2016:31). Značajni gubici su posljedica neadekvatnih sistema grijanja i toplinskih izolacija objekata, budući da se u regiji oko 50% sve energije troši u stambenim zgradama i objektima, dok u ostatku potrošnje učestvuju industrija i transport (Vienna, 2015: 19). U poređenju sa prosjekom EU, države regije imaju tri puta veću emisiju CO₂.

Imajući u vidu da sve zemlje, izuzev Albanije, planiraju ili grade nove termoelektrane, male su mogućnosti energetske tranzicije u smjeru značajnog udjela obnovljivih izvora energije u energetskom miks. Prema ažuriranom izvještaju Sekretarijata Energetske zajednice o implementaciji

Grafika 3:
Miks za proizvodnju električne energije u zemljama Zapadnog Balkana i EU-28

Država	Ugalj	Hidro-potencijal	Nafta	Plin	Nuklearna energija	Vjetar	Solarna energija	Biogoriva
Albanija	0	100	0	0	0	0	0	0
Bosna i Hercegovina	68	32	0,3	0,1	0	0	0,1	0
Kosovo	95	4,5	0,3	0	0	0	0	0
Makedonija	51	34	2	10	0	2	0,4	6
Crna Gora	41	59	0	0	0	0	0	0
Srbija	69	29	0,1	0	0	0,07	0,03	0,09
EU-28	23	12	2	19	26	9,5	3,5	5

(Esser et al., 2018:16-17)

Grafika 4:
Termoelektrane u regiji Zapadnog Balkana koje su planirane ili se nalaze u podmakloj fazi sa snažnom političkom podrškom za njihovu izgradnju

1st generation	MW	2nd generation	MW
Stanari, RS, BIH – in operation since September 2016	300	Kolubara B1, SRB	350
Ugljevik III, RS, BIH	600	Kolubara B2, SRB	350
Banovići, FBiH, BIH	350	Stavalj, SRB	300
Tuzla 7, FBiH, BIH	450	Kovin 1, SRB	350
Kakanj 8, FBiH, BIH	300	Kovin 2, SRB	350
Kosova e Re, KOS	500	Nikola Tesla B3, SRB	750
Pljevlja II, MON	254	Gacko II, RS, BIH	350
Kostolac B3, SRB	350		
Oslomej reconstruction, MK	129.5		

(Izvor: bankwatch.org; <https://bankwatch.org/blog/western-balkans-are-massively-expanding-coal-power-but-the-new-plants-may-have-to-be-closed-again-soon> (pristupljeno: 20.8.2019))

pravne stečevine o obnovljivoj energiji iz marta 2019. godine, samo je Crna Gora dostigla postavljeni cilj za 2020. godinu u skladu sa Direktivom o obnovljivoj energiji (299/28/EC), ali se i u tom slučaju radi o nekonzistentnosti u podacima, budući da izvještaj koji je ta država podnijela sadrži različite podatke u odnosu na podatke iz EUROSTAT-a za 2015. godinu.

Ovdje treba uzeti u obzir da su postavljeni ciljevi za udio obnovljive energije u ukupnoj potrošnji energije do 2020. godine za zemlje Zapadnog Balkana značajno veći u odnosu na članice Evropske unije, za koje je postavljen cilj od 20%, jer su države regije već u startu imale veći procent ove vrste energije u bruto potrošnji (Bankwatch, 2019:11).

Prema podacima i procjenama Međunarodne agencije za obnovljivu energiju (IRENA), u regiji postoje kapaciteti za proizvodnju oko 12,2 GW električne energije posredstvom vjetroelektrana (*Intellinews.Com*, 2020). Od toga najveći potencijal ima Srbija (5,6 GW) i Bosna i Hercegovina (2,5–5,9 GW), dok Crna Gora ima potencijal za 1,7 GW, a Albanija za 153 MW. U kolikoj mjeri je taj potencijal neiskorišten govori podatak da od zemalja regije Srbija proizvodi najviše vjetroenergije, pri čemu iskoristava svega

Grafika 5:
Pregled kretanja udjela obnovljivih izvora u proizvodnji električne energije u zemljama Zapadnog Balkana u odnosu na postavljeni cilj za 2020. godinu

Država	2009. – udio obnovljivih izvora u procentima	2017. – udio obnovljivih izvora u procentima	2020. – postavljeni cilj
Albanija	31,2	34,6	38
Bosna i Hercegovina	34,0	35,9	40
Kosovo	18,8	22,9	25
Crna Gora	26,3	40	33
Sjeverna Makedonija	21,9 kasnije smanjen na 17,2	19,7	28 kasnije smanjen na 23
Srbija	21,2	20,6	27
EU-28	23	12	2

(Energy Community Secretariat, mart 2019)

4,47% potencijala (vidi Energy Community Secretariat, 2019:159). Situacija je slična i u pogledu solarne energije. IRENA procjenjuje da je u regiji moguće proizvesti oko 12 GW električne energije iz solarnih izvora (Srbija 6,9 GW, Bosna i Hercegovina 1 GW, Albanija 1,9 GW, Makedonija 1,2, Crna Gora 300 MW, Kosovo 436 MW), dok regija prema podacima iz Godišnjeg implementacijskog izvještaja Sekretarijata Energetске zajednice iz ovog izvora proizvodi ukupno 67 MW.

Trenutno postoji niz projekata takozvanih farmi vjetrenjača, koje finansira ili sufinansira EBRD, zatim Njemačka razvojna banka, Francuska razvojna agencija i neke druge multilateralne finansijske institucije.

Kao dodatna mogućnost za dekarbonizaciju energetskog sektora nadaje se proširivanje plinske infrastrukture, što je uvjetovano vanjskim projektima koje ćemo analizirati u nastavku, a na koje države regije nemaju utjecaj.

Grafika 6:
Uporedni prikaz instaliranih kapaciteta solarne i vjetroenergije 2018. godine i planiranih kapaciteta do 2020. godine

Država	Instalirani vjetroenergetski kapaciteti 2018. (MW)	Planirani vjetroenergetski kapaciteti do 2020. (MW), prema NAPOE ¹	Instalirani solarni kapaciteti 2018. (MW)	Planirani solarni kapaciteti do 2020. (MW), prema NAPOE*
Albanija	0	30	1	50
Bosna i Hercegovina	51	330	18,15	16,2
Crna Gora	72	151,2	0,4	10
Kosovo	33,75	62	6,6	30
Sjeverna Makedonija	36,8	50	18,49	25,4
Srbija	239	500	8,7	10

* NAPOE – Nacionalni akcioni plan za obnovljivu energiju

(Bankwatch, 2019:43)

3

ZAPADNI BALKAN – IZMEĐU REALNOSTI ENERGETSKE OVISNOSTI I POTENCIJALA ENERGETSKOG SREDIŠTA

Geografska lokacija regiju Zapadnog Balkana čini potencijalnim energetske središtem budući da kroz njega prolaze tri energetska koridora Evropske unije: Centralnoevropska/južnoevropska električna konekcija (Central/South Eastern Electricity Connection), Plinska interkonekcija i snabdijevanje naftom Sjever–Jug (North-South Gas Interconnections & Oil Supply) i Južni plinski koridor (Southern Gas Corridor) (vidi Kartu 1).

Realna, trenutna pozicija regije iz perspektive lokacije potrebnih primarnih energetske resursa, transportnih ruta i sl. značajno se razlikuje u odnosu na pomenuti potencijal Zapadnog Balkana da se transformira u energetske središte. Zemlje regije su u pogledu snabdijevanja naftom i plinom ovisne o Ruskoj Federaciji, izuzimajući Albaniju, dok Kosovo i Crna Gora nemaju razvijenu plinsku infrastrukturu.

Iz geopolitičke perspektive, imajući u vidu fiksiranost transportnih puteva, te samim time i njihovu potencijalnu ranjivost usljed političkih konflikata ili sigurnosnih hazarda različite prirode, posebno je interesantno snabdijevanje plinom. Iako zapadnobalkanske države predstavljaju malog potrošača prirodnog plina, koji sudjeluje sa 6% u ukupnoj količini potrošnje energenata u državama regije, postoji niz projekata i inicijativa koje su usmjerene na diverzifikaciju izvora i ruta snabdijevanja regije ovim energentom. Trenutno niti jedna od zapadnobalkanskih država nema diverzificirane izvore niti rute snabdijevanja kada je riječ o prirodnom plinu.

Karta 1:
EU energetske koridori koji prolaze kroz Zapadni Balkan

U nastavku ćemo ukratko analizirati neke od ključnih plinovoda koji bi omogućili zemljama regije da diverzificiraju svoje izvore i putove snabdijevanje prirodnim plinom te eventualno u takvim okolnostima, koje bi očekivano dovele i do mogućnosti postizanja nižih cijena ovog energenta, potakle i razvoj plinske infrastrukture u regiji. Od zemalja regije Srbija ima najrazvijeniju plinsku infrastrukturu, dok je zemlje poput Crne Gore i Kosova uopće nemaju.

Grafika 7:
Primarna proizvodnja energije u zemljama Zapadnog Balkana 2007–2012–2017.

Primary energy production, 2007, 2012 and 2017

	Total production (thousand toe)			Share of total production, 2017 (%)			
	2007	2012	2017	Solid fuels	Petroleum products	Gas	Others
EU-28	864 157	798 106	758 116	17.2	9.7	13.6	59.5
Montenegro	530	704	631	51.5	0.0	0.0	48.5
North Macedonia	1 552	1 561	1 161	73.4	0.0	0.0	26.6
Albania	1 050	1 670	1 670	4.0	57.4	4.4	34.1
Serbia	10 481	10 793	10 496	68.8	9.4	3.7	18.1
Turkey	27 469	30 499	36 501	43.0	7.4	0.8	48.8
Bosnia and Herzegovina (*)	-	-	4 742	74.2	0.0	0.0	25.8
Kosovo (*)	1 426	1 749	1 793	78.7	0.0	0.0	21.3

(*) 2016 instead of 2017.

(*) This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.

Source: Eurostat (online data code: nrg_bal_s)

Karta 2:
Ruta Transanatolijskog plinovoda (TANAP) i Transjadranskog plinovoda (TAP) sa tačkom spajanja i izvorištem

Iz regionalnog ugla, postoji pet plinovodnih projekata od izuzetnog značaja. U prvom redu radi se o plinovodima TANAP, TA, IAP, Turski tok te projekt plutajućeg LNG terminala na Krku.

Značaj Transanatolijskog plinovoda (TANAP) proizilazi iz činjenice da se na grčko-turskoj granici na njega povezuje Transjadranski plinovod kojim će se transportirati plin iz Azerbejdžana preko sjeverne Grčke, Albanije i Jadranskog mora sve do južne Italije gdje će biti uključen u tamošnju plinsku mrežu.

Od zapadnobalkanskih država TAP je posebno značajan za Albaniju jer će joj osigurati strateški važnu poziciju na evropskoj energetske karti. Transjadranski plinovod² bi bitno utjecao na unutrašnje energetske tržište Albanije, imajući u vidu odsustvo razvijene plinske infrastrukture. Može se pretpostaviti da bi takva novostečena geostrateška pozicija Albanije na evropskom energetske tržištu mogla imati značajan efekt i na njezine evropske integracije (USAID, 2017).

Sam TAP je dio strateškog Južnog plinskog koridora. Imajući u vidu nivo ovisnosti regije o plinu iz Ruske Federacije, Transjadranski plinovod bi reducirao tu ovisnost, uz potrebu zemalja regije da izgrade prekograničnu plinsku infrastrukturu. To se naročito odnosi na Srbiju i Sjevernu Makedoniju, gdje bi se tako mogao okončati trenutni Gazpromov monopol, te Kosovo koje tek treba da razvija plinsku infrastrukturu. U prvom periodu kapacitet plinovoda bi bio 10 bcm godišnje sa namjerom proširenja kapaciteta na 20 bcm. Prema posljednjim podacima, izgrađeno je 90,7% plinovoda (Project progress, TAP, 2019), a 1. jula ove godine pokrenut je i prvi tržišni test, koji podrazumijeva mogućnost

snabdijevanja plinom dugoročnim kapacitetima TAP-a, što bi poslije bilo iskorišteno za namjeravano proširenje tih kapaciteta. Iz perspektive Bosne i Hercegovine, TAP je značajan jer je obnovio interes za Jonsko-jadranski plinovod (IAP).

IAP je posebno zanimljiv jer bi njegova gradnja praktično predstavljala trijumf geopolitičkog nad ekonomskim promišljanjem budući da iz ekonomske perspektive Jonsko-jadranski plinovod nema odgovarajuću opravdanost. Preko IAP-a bi se tržišta Albanije, Crne Gore, južnog dijela Bosne i Hercegovine i Hrvatske povezala sa Južnim plinskim koridorom. Zapadnobalkanski investicijski okvir (WBIF) je 2014. godine finansirao studiju izvodljivosti koja je pokazala da bi 540 km plinovoda koštalo 618 miliona EUR. Pritom još nije jasno iz kojeg bi izvora došlo finansiranje te kada bi se mogla očekivati konačna investicijska odluka. Ključni problem predstavlja činjenica da Albanija i Crna Gora nemaju plinsko

Karta 3:
Planirana ruta Jonsko-jadranskog plinovoda

² TAP je dio strateški značajnog Južnog plinskog koridora. Južni plinski koridor je najavljen još u Drugom strateškom energetske pregledu EU 2008. godine i prevashodno je bio podstaknut posljedicama rusko-ukrajinske krize 2006. godine; interesom zapadnoevropskih energetske kompanija za snabdijevanje plinom iz Kaspijske regije (Azerbejdžan, Iran, Irak i Turkmenistan), ali i dugoročnim ciljem SAD-a da se uspostavi koridor Istok–Zapad iz Centralne Azije preko Kavkaza i Turske do Evrope. Iako je nakon definitivne obustave projekta Nabucco u 2012. godini interes za Južnim plinskim koridorom bio praktično izgubljen, nova rusko-ukrajinska kriza iz 2014. godine praćena aneksijom Krima obnovila je interes za projektom (vidi Siddi, 2017:9).

tržište, dok je ono u Bosni i Hercegovini i Sjevernoj Makedoniji premalo. Pritom su upravo tri od pomenute četiri države najveći zagovornici projekta. Albanija bi željela da obnovi gasifikaciju. Crna Gora teži da počne sa gasifikacijom, dok bi Bosna i Hercegovina željela da ublaži trenutne ekonomske i geopolitičke posljedice činjenice da ima samo jedan izvor i rutu snabdijevanja, a to je Rusija preko Ukrajine, Mađarske i Srbije.

Karta 4:

Prikaz Južnog plinskog koridora sa svim plinovodima i interkonektorima

Jonsko-jadranski plinovod se trenutno nalazi na listi PMI (projekata od obostranog interesa), a 2013. godine se nalazio na listi PCI (projekata od zajedničkog interesa), da bi 2017. godine, nakon što su uvjeti pooštreni, bio izbačen sa liste. Da bi ispunio te uvjete, potrebno je da se radi o projektu koji ima značajan utjecaj na barem dvije članice EU. Trenutno je od značaja samo za Hrvatsku kao članicu EU budući da se radi o dvosmjernom plinovodu koji bi mogao usmjeravati plin iz Hrvatske prema Albaniji, ali i biti povezan sa LNG terminalom na Krku i iz njega usmjeravati plin prema drugim tržištima na ruti. Predviđeni kapacitet je 6,5 bcm godišnje.

Promatrajući kompletan Južni plinski koridor, postavlja se pitanje da li će EU, a time i Zapadni Balkan dobiti diversificiranu, ali nesigurnu rutu snabdijevanja budući da prolazi duž zona zamrznutog konflikta (vidi Kartu 4) poput Nagorno-Karabaha, vrlo blizu Južne Osetije, te područje Turske na kojem su se događali sukobi sa Kurdskom radničkom partijom pri čemu je 2015. godine oštećen i Južnokavkaski plinovod (Siddi, 2017:11).

Turski tok, kao neka vrsta ruskog odgovora na Južni plinski koridor, sa aspekta diversifikacije ruta može biti značajan za regiju Zapadnog Balkana, naročito u slučaju negativnih razvoja situacije sa isporukama ruskog plina preko Ukrajine, uprkos činjenici da je 31. decembra ugovor o tranzitu između Gazproma i ukrajinskog Naftogaza produžen za pet godina (Astrasheuskaya, Chazan & Olearchyk, 2020).

Ukupni kapacitet dvostrukog plinovoda Turski tok 1 i Turski tok 2 iznosio bi 31,5 bcm godišnje. Za zapadnobalkanske zemlje značajan je Turski tok 2, budući da će kapaciteti prve cijevi plinovoda koja je postala operativna početkom ove

godine biti usmjereni na tursko tržište koje, nakon njemačkog, predstavlja najvećeg klijenta za ruski Gazprom.

Transportna ruta druge cijevi, odnosno Turskog toka 2, iz pravca Turske prema južnoevropskom i centralnoevropskom tržištu kretat će se preko Bugarske, Srbije i Mađarske do Austrije. Ova ruta je vrlo slična onoj kojom je trebao ići Južni tok (CRS, 2019). Evropski regulatorni okvir bi mogao biti ključni izazov da se Turski tok 2 nastavi prema južnoj i centralnoj Evropi, budući da, poučena lekcijom Južnog toka, Rusija očekuje od Evropske komisije izuzeće od primjene pravila.

LNG terminal na Krku je također značajan za regiju Zapadnog Balkana, naročito u kombinaciji sa IAP-om. Predviđeni kapacitet je 2,6 bcm godišnje sa potencijalom za proširenje ukoliko bi došlo do izgradnje planiranih plinovoda. Konačna investicijska odluka je donesena u februaru ove godine, a u tom periodu je bilo zakupljeno oko 20% kapaciteta terminala, što je u Republici Hrvatskoj potaklo i raspravu o isplativosti ulaganja.

Studija USAID-a iz 2017. godine ukazuje na značajne *offshore* resurse u regiji Zapadnog Balkana koji bi dugoročno mogli doprinijeti njegovoj geopolitičkoj važnosti te imati ekonomske implikacije. Crna Gora je već 2013. raspisala tender na koji su se javila tri međunarodna konzorcija, a 2016. godine postignut je dogovor sa Energeanom za dva *offshore* bloka. *Onshore* i *offshore* istraživanja izvode se i u Albaniji.

4

ULOGA VANJSKIH AKTERA U ENERGETSKOJ GEOPOLITICI ZAPADNOG BALKANA

U ključne vanjske aktere u energetske geopolitici regije ubrajaju se EU, Rusija i Kina. Sva tri aktera učestvuju u različitim formama finansiranja i izgradnje energetske infrastrukture u državama Zapadnog Balkana. Pritom je njihov fokus u energetske sektoru značajno različit.

Evropska unija predstavlja aktera sa najširim instrumentarijem za utjecaj na energetske geopolitiku u regiji. Imajući u vidu izražene aspiracije zapadnobalkanskih država da postanu članicom EU, Unija je u mogućnosti da kroz taj proces, naročito poglavlje 15 pravne stečevine utječe na prihvatanje mjera u oblasti energetske politike. Osim toga, Uniji na raspolaganju stoji i Energetska zajednica, koja, iako ima zasebnu institucionalnu strukturu, predstavlja dodatni multilateralni instrument za implementaciju regulatornog okvira u oblasti energetske politike. Energetska zajednica je uspostavljena 2006. godine, a čine je članice EU, zemlje zapadnobalkanske šestorke te Ukrajina, Moldavija i Turska.

Članstvom u Energetskoj zajednici države su se obavezale na usvajanje cijelog seta legislative i prilagođavanje pravnoj stečevini sa krajnjim ciljem uspostave „integriranog tržišta u Jugoistočnoj Evropi ukotvljenog u EU i postizanje određenih standarda liberalizacije, investiranja i regulatorne zrelosti kako bi se konstituirala [...] energetska politika Evrope“ (Lindstrom, 2011:203).

Međutim, Uniji implementaciju regulatornog okvira u oblasti energetske politike otežava različito konceptualno poimanje energetske sigurnosti država regije i Evropske unije. EU je u posljednjih pet godina sve više fokusirana na ekološku dimenziju energetske sigurnosti i njezinu refleksiju na ljudsku sigurnost, a reducira se aspekt koji se tiče sigurnosti snabdijevanja energijom. S druge strane, države regije samo deklarativno tretiraju ekološke aspekte energetske sigurnosti, dok se u prvi plan stavlja zadovoljavanje potreba iz izvora kojima je regija naročito bogata: crni ugalj, lignit i hidropotencijal.

Kako primjećuju Nechev i Svilanis (2017:3), EU je usmjerena na infrastrukturne projekte koji značajno mogu utjecati na dekarbonizaciju energetske sektora (hidroenergija, obnovljivi izvori, prirodni plin i sl.), dok Kina preferira rudarstvo i termoenergiju. Rusija je usmjerena na plinski i naftni sektor, te trenutno potpuno kontroliše ta područja u Srbiji i Bosni i Hercegovini.

U periodu od 2005. do 2013. godine Rusija je investirala 598,4 miliona EUR u Srbiju (4,5% ukupnih stranih investicija u Srbiji), od čega najznačajniji dio u plinski i naftni sektor, uključujući i kupovinu Beopetrola i većinsko vlasništvo u Naftnoj industriji Srbije (NIS). Gazprom je sa Srbijagasom uspostavio i podružnicu Gastrans. Investicije u druge oblasti su skoro beznačajne. Ruska naftna kompanija ima i ekskluzivna prava za eksploataciju nafte i plina u entitetu Republika Srpska, gdje ima monopolističku poziciju u naftnoj industriji. Kompanija Jadran Naftagas koja je u vlasništvu NIS-a (66%) i NjeftgazInKor (34%) ima koncesiju za istraživanje nafte na području cijele Republike Srpske. Istovremeno, NjeftgazInKor je 100% vlasnik Optima grupe koja upravlja naftnom rafinerijom Bosanski Brod i rafinerijom ulja Modriča. Pored toga, Rusija kontroliše i Transbalkanski plinovod, koji je jedina ruta kojom se Sjeverna Makedonija snabdijeva plinom (vidi Rrustemi, De Wijk, Dunlop, Perovska & Palushi, 2019).

Dominantna pozicija u energetske sektoru u regiji za Rusiju značajna je zarad političkog utjecaja, o čemu svjedoči i činjenica da je već u strategiji vanjske politike iz 2013. godine definirala Zapadni Balkan kao regiju od strateškog značaja. S druge strane, činjenica da Zapadni Balkan predstavlja malog potrošača plina, te u uvjetima nerazvijene plinske infrastrukture u regiji i sa razgranatim projektima diverzifikacije ruta i izvora snabdijevanja, što značajno podržava i EU, taj nivo utjecaja u energetske sektoru ne treba precjenjivati, ali niti podcijeniti kao jedan od faktora u ukupnom utjecaju u regiji.

Oponent implementaciji EU politike dekarbonizacije energetske sektora u regiji jeste i kineski finansijski upliv sa kreditima banaka koje kontrolira država, a koji se uz garancije ovdašnjih vlada daju za izgradnju ili proširenje kapaciteta termoelektrana i rudarskih kopova. Kineske investicije u regiju su u konstantnom rastu od inauguracije Inicijative pojas i put kao globalne razvojne strategije 2013. godine. Od tog perioda kineske kompanije su u Srbiji potpisale investicije u vrijednosti od nekoliko stotina miliona EUR u energetske sektoru. Investicije su usmjerene prevashodno u termoelektrane pogonjene ugljem i lignitom sa ciljem da „smanje uvoz gasa i osiguraju jeftinije grijanje“ za Beograd (Rrustemi, De Wijk, Dunlop, Perovska & Palushi, 2019:94). Izvozno-uvozna kineska banka je većinski finansirala proširenje lignitnog kopa i izgradnju nove termoelektrane na

lignit u Srbiji u vrijednosti od 715 miliona USD (vidi Nechev i Svilans, 2017). Kineska Eximbank je Srbiji dala zajam od 293 miliona dolara za ugradnju opreme za desulfatizaciju u termoelektrani Kostolac B, koju je radila kineska kompanija CMEC (China Machinery and Engineering Corporation). Kina je pokazivala interes i za termoelektranom Pljevlje II, projektom koji je krajem 2019. godine otkazala Crnogorska vlada.

U Bosni i Hercegovini kineskim kreditom je dosada izgrađena termoelektrana Stanari, a Kineska razvojna banka će u slučaju da EFT grupa, koja je vlasnik termoelektrane i koncesije na vađenje lignita, ne može vraćati kredit, preuzeti termoelektranu i koncesiju za lignit.

Drugi projekt u Bosni i Hercegovini jeste izgradnja bloka 7 termoelektrane u Tuzli. Energetska zajednica smatra da se u ovom slučaju radi o nedozvoljenoj državnoj pomoći budući da je Federalna vlada dala garancije na kredit Izvoznouvozne banke u iznosu od 614 miliona EUR. Odluka većine zastupnika u Parlamentu Federacije BiH da podrži ovakav način gradnje bloka 7 dovela je do pokretanja postupka Energetske zajednice protiv Bosne i Hercegovine. Prema odredbama Evropske unije i Energetske zajednice, države mogu garantirati do 80% kredita, dok se u slučaju bloka 7 radi o 100% državnoj garanciji na kineski kredit (Galop, 2018).

Energetska zajednica je u svom dopisu, osim elementa nedozvoljene državne pomoći, navela neke od ključnih problema ovakve investicije za energetske tranzicije države. Ovi problemi su primjenjivi i na ostatak regije u kojoj kineske investicije ciljaju na ovakve projekte, a radi se prevashodno o činjenici da to znači decenijsko izlaganje građana aerozagađenju uz nedostatak spremnosti regionalnih političkih elita da se suoče sa realnom potrebom energetske tranzicije od fosilnih goriva ka čistim, obnovljivim izvorima energije.

Kineska kompanija Geo-Jade Petroleum je kupila i kontrolni paket u dva naftna polja u Albaniji. U svim slučajevima kineskih investicija u regiji, komparativnu prednost u odnosu na Evropsku uniju daje joj činjenica da vladajuće strukture preferiraju brze kreditne procedure bez postavljanja uvjeta, što je karakteristično za kredite međunarodnih monetarnih institucija i EU. Pored toga, kako ističu neki autori (vidi Rustemi, De Wijk, Dunlop, Perovska & Palushi, 2019:93), za kineske investicije u regiji smatra se da bi mogle pojačati korupciju. U prilog ovome ide i činjenica da su neki kineski projekti praćeni netransparentnim procedurama poput projekta Kostolac B3 u Srbiji, koji je China Exim Bank kreditirala sa 608 miliona USD, na osnovu bilateralnog sporazuma između Srbije i Kine, u kojem se navodi da neće biti potrebe za raspisivanjem tendera (Esser et al., 2018:27).

Uprkos kontinuiranom naglašavanju da se ne suprotstavljaju ili da podržavaju europske integracije zemalja regije, očigledno je da strategije investiranja Ruske Federacije i Kine u energetske sektor, ali i druge povezane

infrastrukturne projekte, imaju za cilj da utječu, između ostalog, i na implementaciju evropske energetske strategije na periferiji Unije. Ono po čemu se dosada razlikuju dvije zemlje jeste da ruski pristup kombinira politički i ekonomski utjecaj, dok je Kina trenutno fokusirana na ekonomski utjecaj, uz određene forme projekcije *meke moći*.

5

ZAKLJUČAK SA PREPORUKAMA

Zapadni Balkan ostaje infrastrukturno slabo povezan, sa atomiziranim energetske tržištem, opterećen političkom nestabilnošću, što negativno utječe na energetske sigurnost regije. U tom pogledu, regija **će se i u budućnosti nastaviti suočavati** sa tri temeljna izazova.

Prvi se odnosi na nedovoljne investicije u energetske infrastrukturu, koja konvergira sa zahtjevima energetske i klimatskih ciljeva EU do 2030. godine, dok drugi leži u nedostatku jasnih i primjenjivih mjera u pogledu pripremljenosti energetske sistema država regije da odgovore na potencijalne šokove u slučaju prekida dotoka plina ili neke druge vrste energetske šoka.

Treći izazov se ogleda u aktivnostima vanjskih aktera koji, eksploatirajući klijentelistički pristup političkih elita u regiji, oponiraju implementaciji ciljeva Energetske zajednice u zemljama Zapadnog Balkana.

Ovome pogoduje i različita konceptualizacija energetske sigurnosti zemalja regije u odnosu na EU. Zemlje regije u prvi plan stavljaju dostupnost resursa i investicija ili kreditnih sredstava za energetske sektor bez reformi kao preduvjeta, dok se u eurounijskom razumijevanju potencira energetska tranzicija i investiranje povezano sa reformskim zahtjevima.

Ovakvo razumijevanje energetske sigurnosti ukazuje i na temeljnu razliku u pristupu različitim vanjskih aktera regiji. Dok EU svoj pristup energetske sektoru bazira na normativnom i, slijedom toga, izgradnji regulatornog okvira, dotle ostali akteri slijede pragmatičan geopolitički pristup.

I jedina naznaka da bi EU mogla da se odluči da slijedi geopolitički pristup regiji u kontekstu energije, a to je izgradnja Jonsko-jadranskog plinovoda, pokazala se 2017. godine neizvjesnom zbog uklanjanja ovog projekta sa liste projekata od zajedničkog interesa (PCI).

Kako bi u cijelosti iskoristila svoj potencijal (geo)političkog aktera na regionalnom energetske području, Evropska unija bi nužno trebala prevazići svoj regulatorni i tehno-kratski pristup energetske području kroz afirmaciju projekata poput Jonsko-jadranskog plinovoda.

Nadalje, potrebno je da Unija aktivno promovira i pojašnjava razliku između njezinih investicija i kredita za infrastrukturni razvoj u području energije, koji su znatno povoljniji nego krediti ili pozajmice drugih aktera (Kina, Rusija).

Uporedo sa ovim aktivnostima, EU se sa transatlantskim partnerima te Velikom Britanijom, za koju se može očekivati da nakon brexita poveća svoj individualni angažman u regiji, treba dodatno angažirati na prevazilaženju sporova između Kosova i Srbije u oblasti elektroprenosa, što je jedna od ključnih prepreka u procesu integracije regionalnog energetske tržišta.

Nužno je nastaviti investirati i podsticati infrastrukturne projekte u području obnovljivih izvora energije, posebice vjetroenergije i solarne energije, umjesto u hidropotencijale, budući da izgradnja mnoštva mini hidrocentrala u zemljama regije dugoročno može imati negativne efekte na ekosistem oblasti u kojima se grade.

LITERATURA:

Astrasheuskaya, N., Chazan, G., & Olearchyk, R. (2020). Russia and Ukraine sign deal to secure European gas flows. *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/5c6733b2-2bc6-11ea-a126-99756bd8f45e>

Energy Community Secretariat. (2019). *Annual Implementation Report*. Vienna: Energy Community.

Enlargement countries - energy statistics - Statistics Explained. (2019). Retrieved 9 November 2019, from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_energy_statistics#Primary_production_and_net_imports

Esser, S., Schulz, S., Dimsdale, T., Amon, A., Littlecott, C., & Reitzenstein, A. (2018). *High Carbon Lock-In vs. Low Carbon Opportunity in the Western Balkans. Critical Investments and EU Accession Process*. Berlin/Brussels/London/Washington: Bankwatch Network.

Federal Research Division, Library of Congress. (1992). *Yugoslavia: A Country Study*. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress.

Gallop, P. (2018). Bosnia-Herzegovina coal plant loan guarantee complaint under investigation by the Energy Community Secretariat [Blog]. Retrieved from https://bankwatch.org/campaign_update/bosnia-herzegovina-coal-plant-loan-guarantee-complaint-under-investigation-by-the-energy-community-secretariat

Lindstrom, N. (2011). Power trips: Europeanization, market-governance, and energy policy in the Western Balkans. *Policy And Society*, 30(3), 197-207. doi: 10.1016/j.polsoc.2011.07.004

Project progress. (2019). Retrieved 3 December 2019, from <https://www.tap-ag.com/pipeline-construction/project-progress>

Renewable Energy. (2019). Retrieved 19 December 2019, from <http://www.akbn.gov.al/wp-content/uploads/2019/05/Renewable-Energy.pdf>

Rrustemi, A., De Wijk, R., Dunlop, C., Perovska, J., & Palushi, L. (2019). *Geopolitical Influences of External Powers in the Western Balkans*. The Hague: The Hague Center for Strategic Studies. Retrieved from <https://hcss.nl/report/geopolitical-influences-external-powers-western-balkans>

Uvalic, M. (2012). *Electricity markets and reforms in Europe*. Milano: F. Angeli.

Vasquez, C., Begolli, R., Van Gelder, L., & Shukla, S. (2018). *Western Balkans: Directions for the Energy Sector*. Washington, D.C.: The World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/201391544823541838/Western-Balkans-Directions-for-the-Energy-Sector>

Western Balkans has potential for up to 20bn wind energy investment says new report. (2020). Retrieved 19 January 2020, from <https://intellinews.com/western-balkans-has-potential-for-up-to-20bn-wind-energy-investment-says-new-report-174709/?source=kosovo>

O AUTORU

Sead Turčalo je vanredni profesor i dekan Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Predaje oblasti geopolitike, međunarodne sigurnosti i upravljanje međunarodnim sukobima. Uz ove teme, također istražuje pitanja izgradnje države i međunarodne sigurnosti.

IMPRESSUM

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) | Ured u Bosni i Hercegovini
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Odgovorni: Dr. Peter Hurrelbrink

Tel.: +387 33 722 010

Fax: +387 33 613 505

E-mail: fes@fes.ba

www.fes.ba

Naslov originala: ENERGETSKA GEOPOLITIKA NA BALKANU

DTP: Filip Andronik

Štampa: Amos Graf, Sarajevo

Tiraž: 150 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

620.9:327(497-15)

TURČALO, Sead

Energetska geopolitika na Balkanu : geopolitika i evropske integracije Zapadnog Balkana : globalni i regionalni poredak / Sead Turčalo.
- Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020. - 12 str. : ilustr. ; 30 cm

Bilješke uz tekst. - Bilješka o autoru: str. [4]. - Bibliografija: str. 12.

ISBN 978-9958-884-91-7

COBISS.BH-ID 29114886

Publikaciju možete naručiti na e-mail: fes@fes.ba.
Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Friedrich-Ebert-Stiftung. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u publikaciji.

Sva prava zadržana od Friedrich-Ebert-Stiftung.

ENERGETSKA GEOPOLITIKA NA BALKANU

Geopolitika i evropske integracije Zapadnog Balkana

Zapadni Balkan ostaje infrastrukturno slabo povezan, sa atomiziranim energetske tržištem, opterećen političkom nestabilnošću, što negativno utječe na energetske sigurnost regije.

Vanjski akteri, u prvom redu Rusija i Kina, eksploatiraju klijentelistički pristup političkih elita u regiji, te na taj način oponiraju implementaciji ciljeva Energetske zajednice u zemljama Zapadnog Balkana.

Neodstaju jasne i primjenjive mjere u pogledu pripremljenosti energetske sistema država regije da odgovore na potencijalne šokove u slučaju prekida dotoka plina ili neke druge vrste energetske šoka.

Kako bi u cijelosti iskoristila svoj potencijal (geo)političkog aktera na regionalnom energetske području, Evropska unija bi nužno trebala prevazići svoj regulatorni i tehno-kratski pristup kroz afirmaciju projekata poput Jonsko-jadranskog plinovoda.

Više informacija o ovoj temi pronađite na:

www.fes.ba